

Iako su se režimi u Beogradu javno odricali da podstiču iseljavanje muslimana, autor zaključuje kako su oni bili zainteresovani da se što više muslimana, posebno Albanaca, iseli u Tursku. Dio muslimanskog stanovništva Sandžaka iseljavao se naročito nakon pokolja u Šahovićima 1924. godine i u istočnu Bosnu, jer je u Bosni i Hercegovini položaj muslimana bio povoljniji. U Turskoj su, po dolasku na vlast Kemala Ataturka, iseljenici iz Jugoslavije po pravilu upućivani u istočnu Anadoliju, gdje su

bile teške životne prilike. Kratko su skicirani jugoslavensko-turski diplomatski odnosi i pregovori o iseljavanju i citiran tekst konvencije parafiran 1938. o iseljavanju iz južne Srbije u Tursku, ali on nije bio ratifikovan, a njegovu realizaciju omelo je izbijanje Drugog svjetskog rata. Knjiga nema popisa izvora i literature, kao ni registara, niti rezimea na stranom jeziku ■

Dževad Juzbašić

Husnija Kamberović, *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za istoriju, 2011, 283 str.

I pored značajnog napora historičara iz zemlje i inostranstva da što potpunije predstave prošlost Bosne i Hercegovine i njenih stanovnika, ostale su brojne teme neobrađene, a bilo je i primjera "nenaučnog zastranjivanja" i utjecaja ideologije na zaključke pojedinih autora. Posebno treba naglasiti da su brojna pitanja iz bliže prošlosti Bosne i Hercegovine ostala po strani, što je uvjetovano nedostatkom osposobljenih istraživača i ranije prihvaćenom "historijskom distancom" kao kriterijem za kvalitetniju obradu naučnog problema. To je uz ograničenja vladajuće komunističke ideologije rezultiralo slabom obrađenošću historije Bosne i Hercegovine druge polovine 20. stoljeća.

Iako i sadašnja bosanskohercegovačka historiografija nije imuna na utjecaj ideologije (ili bolje reći ideologija), a more je i finansijski, konceptijski, metodološki i drugi problemi, u zadnjih nekoliko godina počelo se s relativno sistematičnim istra-

živanjem novije bosanskohercegovačke historije, a taj nimalo lahak zadatak silom prilika uglavnom je pao na mlađe istraživače. Također, pojavilo se i nekoliko vrijednih knjiga koje tretiraju različite teme iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća, napisanih od strane priznatih bosanskohercegovačkih historičara i historičarki.

Prof. dr. Husnija Kamberović je jedan od rijetkih već afirmiranih historičara koji se više od dvije decenije uspješno bave istraživanjem historije Bosne i Hercegovine u cijelom 20. stoljeću, što ga legitimira kao historičara koji ima kapacitet da napiše prijeko potrebnu sintezu tog razdoblja. Pored navedenih nedostataka, nepostojanje kvalitetnih sinteza bosanskohercegovačke historije značajan je nedostatak, posebno u smislu približavanja njenih rezultata široj javnosti. Gledano iz bosanskohercegovačke perspektive, Husnija Kamberović se bavio i bavi širokom lepezom tema iz političke, socijalne, ekonomske i drugih aspekata

historije Bosne i Hercegovine, mada bi se moglo reći da mu zadnjih godina historija istaknutih pojedinaca i elita u bošnjačko-muslimanskom korpusu postaju draža od drugih tema. Vremenski raspon obrađivanih tema također mu je širok, i tiče se devetnaestog i dvadesetog stoljeća bosanskohercegovačke historije, mada opet treba naglasiti da posljednjih godina dominiraju teme iz dvadesetog stoljeća i posebno iz socijalističkog razdoblja. To treba istaći zbog stanja istraženosti tog razdoblja naše prošlosti, kao i važnosti, koja prvenstveno proizlazi iz činjenice da se radi o vremenu iz kojeg su se brojni nedovršeni procesi ulili u vrijeme koje danas živimo.

Iako ni sam autor ne pretendira da svoju, po redu petu knjigu *Hod po trnju. Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, predstavi kao sintezu, a nisu obrađena ni sva pitanja koja bi potpuna sinteza trebala tretirati, već su ovdje po autorovom kriteriju odabrani radovi koji, po mom mišljenju, pojedinačno u velikom broju predstavljaju veoma vrijedne naučne obrade identificiranih i apsolviranih pitanja iz bosanskohercegovačke historije prošlog stoljeća. Knjiga kao cjelina predstavlja put prema sintezi historije Bosne i Hercegovine "kratkog 20. stoljeća."

Autor je iz svog bogatog opusa izdvojio petnaest radova iz sva tri prepoznatljiva perioda bosanskohercegovačke historije "kratkog dvadesetog stoljeća": između dva svjetska rata, Drugog svjetskog rata i socijalističkog razdoblja, kako bi predstavio svoje razumijevanje "trnovitog hoda" Bosne i Hercegovine u spomenutim razdobljima. Kamberović u ovoj knjizi tretira važna pitanja sveukupne bosanskohercegovačke historije dvadesetog stoljeća s nešto većim fokusom na bošnjačko-muslimansku komponentu. Međutim, ni tada se ne radi

o izolovanom posmatranju jedne strukture, već je ona uspješno smještena u kontekst s kojim je neraskidivo vezana. Sumarno govoreći, predmet njegovog interesovanja u ovoj knjizi su: muslimanska politika i muslimanski političari između dva svjetska rata, Drugi svjetski rat i "treći balkanski rat" s posebnim akcentom na Bosnu i Hercegovinu koncem dvadesetog stoljeća, transformacija društva u Bosni i Hercegovini poslije Drugog svjetskog rata i političke reperkusije sukoba sa Informbiroom 1948, Mostarsko savjetovanje 1966. godine, politička elita u Bosni i Hercegovini i na jugoslavenskom nivou, kao i njen odnos prema nacionalnom identitetu Bošnjaka /Muslimana u Bosni i Hercegovini, te savremena bošnjačka elita.

U radu o *Projugoslovenskoj struji među muslimanskim političarima 1918. godine* (9-22) kontekstualizira se jedna struja među muslimanskim političarima prijelomne 1918. godine u druge političke opcije koje se javljaju kao rezultat svjetskog rata i njegovog nesigurnog završetka, koji je u bilo kojoj verziji sa sobom izvjesno nosio preustroj države ili promjenu vrhovnog državnog autoriteta u teritorijalno-političkoj jedinici gdje su živjeli Bošnjaci. Ova uža kontekstualizacija dio je šire u kojoj su se Bošnjaci našli u ne/prilici da biraju i opredjeljuju se između Austro-Ugarske ili nekih njenih sastavnih dijelova na jednoj strani, i jugoslavenske opcije na drugoj. Realizacija ove druge i odnos bošnjačko-muslimanske političke elite prema političkim subjektima prve zajedničke jugoslavenske države (Srbima) je šira tema drugog rada u ovoj knjizi. Tu, u najobimnijem radu u knjizi konkretnije posvećenom *Političkoj djelatnosti Mehmeda Spaha od 1929. do 1939. godine* (23-71), u turbulentnom vremenu od šestojanuarske diktature 1929. do Spahine smrti 1939. godine, Kamberović indirektno

problematizira pitanje odnosa savremenog društveno-političkog trenutka, historiografije kao struke i pisanja o prošlosti na jednoj strani i historije na drugoj. Otvarajući pitanje kulta žrtve (ovdje konkretno među Bošnjacima) ukazuje na tri slučaja građenja istog (smrti M. Spahe, Dž. Bijeđića i H. Pozderca), s konkretizacijom problema na slučaju smrti Mehmeda Spahe. Ipak, Kamberović se ne fokusira isključivo na pitanje Spahine smrti, već je taj događaj kontekstualiziran u aktivniju i pasivniju fazu njegove političke djelatnosti. Ovaj tekst je obogatio našu spoznaju o ovom važnom pitanju bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća novim podacima iz službenih državnih spisa, novinskih napisa i memoarskih bilješki političkih djelatnika tog vremena ili ljudi koji su bili u Spahinoj blizini. Mjestimično autor selektirane ispiše iz tih izvora donosi dosta detaljno, čime je rad dobio na širini, ali i na zanimljivosti, pa je čitalac pored novih saznanja nagrađen i uživanjem u čitanju. Primjetno je da Husnija Kamberović ne favorizira ni jednu stranu koja donosi podatke o Spahinoj političkoj aktivnosti (afirmativnu i manje afirmativnu), pa se čini da, možda i ne htijući, podržava neke tendencije u historiografiji za koje su službeni podaci samo jedna od percepcija događaja ili procesa. Zanimljivo je da se na kraju ovog intrigantnog teksta koji se završava prezentiranjem nekoliko verzija o smrti Mehmeda Spahe, a koje su porinute u društveno-političku pozadinu njihovog nastanka, Husnija Kamberović čvrsto ne opredjeljuje ni za jednu verziju, već mit o žrtvi razbija nenametljivo, prvo otvaranjem problema, a zaključno ukazivanjem da je sve moglo biti drugačije od onoga što određena verzija iznosi kao apsolutnu istinu. Naprimjer, verziji o zavjeri i ubistvu suprotstavlja činjenicu da "...je

Mehmed Spaho početkom 1930-ih godina svoje povlačenje iz političkog života pravdao, između ostalog, i zdravstvenim razlozima..." (str. 71).

U radu *Najnoviji pogledi na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini* (84-94) opet se usko povezuju politika i historiografija, ovoga puta kroz prizmu političkog sukoba na relaciji Pašaga Mandžić – Rodoljub Čolaković i ideološko-historiografskih rasprava o knjizi Rasima Hurema "Križa Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine" (Sarajevo, Svjetlost, 1972). Kamberović se ovdje fokusira na društveni i politički kontekst kako bi indirektno ocijenio da se u socijalističkom razdoblju bosanskohercegovačka historiografija o periodu 1941-1945. nije odmakla od prezentiranja epepeje NOB-a i ponavljanja poznatog, a da je kritičko i sveobuhvatnije sagledavanje tog važnog perioda bosanskohercegovačke historije tek u začetku.

U naredna dva rada razmatra se razdoblje neposredno poslije Drugog svjetskog rata. U prvom naslovljenom *Osnovna obilježja razvoja društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1953. godine* (99-123) Kamberović prati razvoj bosanskohercegovačkog društva koje je "nakon završetka Drugog svjetskog rata ... bilo seljačko u pravom smislu te riječi" (str. 99), prvenstveno putem industrijalizacije zemlje, posebno kroz razvoj teške industrije u BiH, koja zbog pogodnih međunarodnih okolnosti i jugoslavenskog straha od sovjetskog napada postaje važan centar jugoslavenske teške industrije. U drugom radu iz ove grupe se kroz intrigantne podnaslove i odgovarajući prateći sadržaj analiziraju *Stavovi rukovodstva komunističkog pokreta u Bosni i Hercegovini o sukobu sa Informbiroom 1948. godine* (125-149), uz zaključak da je

ono u početku sukoba pokazivalo znakovne kolebanja, a da su zbog tog kolebanja vodećih u rukovodstvu stradali neki manje rangirani ministri u Vladi BiH, koji se nisu snašli i koji su se u "svojim stavovima oslanjali na početne stavove pojedinih članova Pokrajinskog komiteta" (str. 149).

Naredna tri rada (*Mostarsko savjetovanje*, 150-179; *Stav političke elite o nacionalnom identitetu Muslimana u Bosni i Hercegovini sredinom 1960-ih*, 180-208; *Josip Broz Tito i nacionalni identitet Muslimana u Bosni i Hercegovini – dva viđenja*, 209-218) povezana su glavnom temom – nacionalnim pitanjem i nacionalnim identitetom, Hrvata na lokalnoj i Bošnjaka muslimana na općoj razini, kao i ispravnim metodološkim pristupom koji je jasno odredio da su ta pitanja tumačena i rješavana odozgo, od strane najvažnijeg pojedinca ili političke elite. U ovim radovima autor uviđa i prezentira spremnost da politička elita, iako nevoljko, priznaje greške koje je ranije počinila na obje spomenute razine (lokalnoj – prema zapadnoj Hercegovini; općoj – prema Bošnjacima/muslimanima).

Kraći rad *Izbor Džemala Bijedića za predsjednika SIV-a 1971. godine* (238-251) Kamberović je smjestio u kontekst zaoštrenih odnosa među pojedinim republikama tadašnje Jugoslavije, i kao da nas njime uvodi u tri posljednja rada u knjizi koja tretiraju raspad Jugoslavije i bolne posljedice

tog raspada na bosanskohercegovačkom primjeru. Tu su ukratko obrađena sljedeća pitanja: *Suvremena bošnjačka elita: između elite i marginalnih skupina* (252-265); *Krize – pregovori – rat u Bosni i Hercegovini* (266-273); *Neke napomene o prethistoriji rata u Bosni i Hercegovini i građenju sjećanja na rat* (273-280).

Detaljna unutrašnja analiza obrađivanih tema u ovoj knjizi pokazuje da su neki naučni problemi o kojima je Husnija Kamberović pisao identificirani, istraženi i apsolvirani, a drugi su opet ostali još uvijek otvoreni i pozivaju istog ili druge historičare da se na njima ponovo okušaju.

Pored odabira tretiranih tema, koje ranije nisu obrađivane nikako ili u potrebnoj mjeri, pri čemu je više akcenat na socijalističkom razdoblju, vrijednost knjizi daju kvalitetni rezultati ozbiljnog istraživačkog napora i primjerena historijska metodologija. Također, izdavač knjige je Institut za istoriju, prepoznatljiva naučna institucija s dugom tradicijom publiciranja časopisa, zbornika radova i knjiga koje tretiraju historijske teme. Sve navedeno su argumenti koji ovu knjigu preporučuju za čitanje, kako historičarima tako i svima onima koje interesira **"trnoviti put"** Bosne i Hercegovine u prošlom stoljeću ■

Edin Radušić